

انسان و ملت

www.ketab.ir

سید جلیل مرتضوی

۹۷۴-۷۷۷۲-۹-۱۹

نقشه راه تالیفات ۷۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱

مرتضوی، سید جلیل، ۱۳۴۵-	مرشنامه:
نهج البلاغه. خطبه همام. فارسی - عربی. شرح.	عنوان قراردادی:
انسان وارسته / سید جلیل مرتضوی؛ تحقیق و بازبینی سید علی بطحانی، احمد پوراکبر.	عنوان و نام پدیدآور:
قم: دارالعرفان، ۱۴۰۱.	مشخصات نشر:
۳۶۴ ص.	مشخصات ظاهری:
۹۷۸-۶۰۰-۶۷۳۷-۶۱-۴	شابک:
قیبا	وضعیت فهرست نویسی:
کتاب حاضر شرحی بر خطبه متقین است.	یادداشت:
علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه. خطبه همام -- نقد و تفسیر	موضوع:
Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah. Khutbah Homam -- Criticism and interpretation	موضوع:
اخلاق اسلامی	موضوع:
Islamic ethics	موضوع:
بطحانی، سید علی، ۱۳۵۹ -	شناسه افزوده:
پوراکبر، احمد، ۱۳۶۲ اردیبهشت -	شناسه افزوده:
Poorakbar, Ahmad	شناسه افزوده:
علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه. خطبه همام. شرح	شناسه افزوده:
Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah. Khutbah Homam. Commentarie	شناسه افزوده:
BP۳۸/۰۴۲۳	رده بندی کنگره:
۲۹۷/۹۵۱۵	رده بندی دیویی:
۸۷۸۵۵۹۹	شماره کتابشناسی ملی:
قیبا	اطلاعات رکورد کتابشناسی:

دارالعرفان

سید جلیل مفسر

انسان و ملائکه

(برگرفته شده از خطبه متقین)

ناشر: انتشارات دارالعرفان

تحقیق و بازبینی: سید علی مصطفی، احمد پوراکبر

صفحه آرایی: سید حسین حسینی

طراح جلد: مرتضی فتح اللهی

ناظر فنی: سید محمد جواد آصف آگاه

لیتوگرافی و چاپ: اندیشه برتر

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۴۰۰

بها: ۱۲۸۰۰۰ تومان

تمامی حقوق مادی و معنوی این اثر، متعلق به مؤلف است؛ و هیچ شخص حقیقی و حقوقی حق چاپ، برداشت و کپی برداری تمام یا قسمتی از این اثر را خواه به صورت چاپ، فتوکپی و جزوه ندارد. متخلفین به موجب بند (۵) از ماده (۲) قانون حمایت از حقوق ناشران و مؤلفان تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۳۷-۶۱-۴

(این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است)

نشانی:

قم، خیابان شهید فاطمی، کوچه ۱۹، پلاک ۲۷، انتشارات دارالعرفان

تلفن مرکز پخش ۰۹۱۹۶۵۲۲۰۲۴ / ۰۳۷۲۴۰۴۲۷ (۰۲۵)

فهرست مطالب

۱۷	مقدمه
۲۱	متن و ترجمه خطبه متقین
۲۸	سند خطبه

شرح مقدمه خطبه/۲۹

۲۹	پرسش از اوصاف متقین
۲۹	مفهوم صاحب
۲۹	مفهوم امیرالمؤمنین
۳۱	آشنایی با همام
۳۲	درنگ امیرالمؤمنین از پاسخ
۳۲	سبب تفاؤل و درنگ
۳۲	مفهوم تقوا
۳۳	مفهوم احسان
۳۴	جمع بندی پاسخ اجمالی
۳۵	شعله گرفتن آتش نیاز
۳۷	پاسخ تفصیلی امام علیه السلام به پرسش همام
۳۷	شرح مقدمه پاسخ تفصیلی
۳۸	بررسی مسئله تقوا
۵۲	نکته اول در مقدمه خطبه
۵۳	نکته دوم در مقدمه خطبه متقین
۵۶	نکته سوم مسئله تقوا و معیشت و پایگاه اجتماعی افراد

اهل فضائل/۶۵

۶۵	مفهوم فضائل
۶۵	انواع و آثار فضیلت ها

انسان و لایحه

فهرست مطالب

اعتدال در گفتار/ ۷۱

۷۲	تأثیر متقابل عقل و زبان
۷۲	اهمیت زبان و آفات آن
۷۳	قبح فحش
۷۴	بدزبان بی باک
۷۵	زبان کلید شناخت شخصیت انسان
۷۵	ارزش سکوت و خاموشی
۷۶	حفظ زبان مهم تر از نماز
۷۷	عوارض پرحرفی
۷۸	موضع فکر و زبان عاقل
۷۸	هدایت در حفظ زبان
۸۰	ملاک سخن گفتن و سکوت کردن بزرگان اخلاق
۸۱	کلام علی علیه السلام در شرط تأیید سخن
۸۲	حق زبان در رساله حقوق امام سجاد علیه السلام
۸۲	کلامی از غزالی
۸۳	قرآن مجید و زبان
۸۳	آفات زبان در قرآن
۸۳	غیبت و تهمت
۸۴	عیب جویی
۸۴	بدزبانی
۸۴	دروغ
۸۵	سخن بیهوده
۸۵	سخن چینی
۸۶	آداب سخن در قرآن
۸۶	سکوت در قرآن
۸۸	آثار حفظ زبان
۸۸	آفات خطرناک زبان

اعتدال در پوشاک/ ۹۱

۹۱	مفهوم اقتصاد
۹۲	مفهوم مترفین

فهرست مطالب

۹۲.....	میانه روی در لباس
۹۴.....	لباس شهرت
۹۵.....	لباس حاکمان دینی
۹۶.....	یک احتمال و یک پرسش

اعتدال در راه رفتن/ ۹۹

۹۹.....	تواضع در قرآن و مفهوم آن
۱۰۱.....	اهمیت تواضع در قرآن کریم
۱۰۲.....	تواضع در روایات
۱۰۳.....	اهمیت تواضع
۱۰۳.....	حلاوت عبادت در تواضع
۱۰۳.....	مصادیق مهم تواضع
۱۰۴.....	آثار تواضع
۱۰۴.....	۱- رفعت بر اثر تواضع
۱۰۵.....	۲- سلامتی و شرافت
۱۰۵.....	۳- جلب محبت
۱۰۶.....	۴- سامان یافتن کارها
۱۰۶.....	۵- تقرب به خدا
۱۰۶.....	۶- معروفیت در آسمانها
۱۰۷.....	۷- مقام صدیقین
۱۰۷.....	۸- صاحب حکمت
۱۰۸.....	نشانه‌های تواضع
۱۰۸.....	رسول اکرم ﷺ و فروتنی
۱۰۹.....	تواضع و عدالت اجتماعی
۱۰۹.....	تکبر تیرگی عقل
۱۱۰.....	تواضع در شعر فارسی

اعتدال در نگاه/ ۱۱۳

۱۱۴.....	حق چشم در رساله حقوق امام سجاد علیه السلام
۱۱۵.....	دستگاه بینایی هدف چند علم

فهرست مطالب

- ۱۱۵ بهره‌برداری صحیح از چشم
۱۱۶ مسئولیت چشم و گوش در قرآن کریم
۱۱۶ عاقبت چشم چرانی

اعتدال در شنوایی/۱۱۹

- ۱۲۰ مطلوبیت علم از دیدگاه اسلام
۱۲۳ علمی که ممدوح و واجب است
۱۲۴ مفهوم علم، حکمت، فقه
۱۲۶ عقیده و اخلاق شرط علم
۱۲۷ صفات عالم ربانی
۱۲۷ نمونه‌ای از علم عظیم در کلام مولوی
۱۲۸ شرایط علم نافع
۱۲۸ سبب غفلت نیست
۱۲۹ یادآور آخرت است
۱۳۰ همراه عمل است
۱۳۱ تعریف عالم ربانی
۱۳۲ سنجش نفع و ضرر علوم

اعتدال روحی در رفاه و بلا/۱۳۵

- ۱۳۹ آرامش محض نتیجه توکل، رضا، تسلیم و تفویض
۱۳۹ توکل
۱۴۲ رضا
۱۴۳ تسلیم
۱۴۵ تفویض

اشتیاق به دیدار محبوب/۱۴۹

- ۱۴۹ تقدیر أجل در قرآن
۱۵۰ تبیین صحیح از مقدر بودن مرگ
۱۵۱ تمام امور مشمول تقدیر است
۱۵۲ تقدیر، تفسیر حوادث عالم نه علت آن
۱۵۴ اجل حتمی و معلق

فهرست مطالب

.....	اسباب طول عمر	۱۵۶
.....	۱. حسن خلق	۱۵۶
.....	۲. احسان و نیکی به مردم	۱۵۶
.....	۳. ترک اذیت مردم و احترام به پیران	۱۵۷
.....	۴. نیکو وضوی گرفتن	۱۵۷
.....	۵. عدم قطع درختان	۱۵۷
.....	۶. حفظ سلامتی و نشاط بدن	۱۵۷
.....	۷. صدقه دادن	۱۵۷
.....	۸. صله رحم	۱۵۸
.....	اسباب کوتاهی عمر	۱۵۸
.....	۱. گناه	۱۵۸
.....	۲. قطع رحم	۱۵۸
.....	۳. زنا	۱۵۹
.....	مرگ طبیعی و غیرطبیعی از دیدگاه حکما	۱۵۹
عظمت آفریدگار نزد پارسایان / ۱۶۰		
.....	حقارت دنیا در نظر انبیاء	۱۶۴
.....	حضرت موسی علیه السلام در کلام علی علیه السلام	۱۶۴
.....	حضرت عیسی علیه السلام در کلام علی علیه السلام	۱۶۵
.....	پیامبر گرامی اسلام در کلام علی علیه السلام	۱۶۵
.....	تحقیر دنیا ممنوع	۱۶۷
.....	کیفیت ارتباط جهان غیب و شهود از دیدگاه فلسفی	۱۶۷
.....	دنیا مزرعه آخرت است	۱۶۸
.....	مراد از خسران در سوره والعصر	۱۶۹
.....	ناسزاگویی به دنیا ممنوع	۱۶۹
.....	حقارت دنیا در قبال عظمت انسان	۱۷۰
.....	دنیای مذموم در قرآن کریم	۱۷۲
.....	دنیای ممدوح کدام است؟	۱۷۲
.....	بر کشتی سوار بودن و بر آب راندن	۱۷۴

فهرست مطالب

گستره دید اهل تقوا/ ۱۷۷

- ۱۷۸..... وجود بهشت و جهنم در هم اکنون
- ۱۷۸..... دلایل قرآنی
- ۱۸۰..... دلایل روایی
- ۱۸۳..... حقیقت بهشت امنیت و سلام و حقیقت جهنم تراحم است

قلب حزین/ ۱۸۷

- ۱۸۷..... بشارت در چهره و حزن پنهان
- ۱۸۸..... حزن ناپسند
- ۱۸۹..... عوامل حزن ناپسند
- ۱۸۹..... ۱. رغبت به دنیا
- ۱۸۹..... ۲. آه و ناله کردن
- ۱۹۰..... ۳. حسادت
- ۱۹۰..... حزن و اندوه های پسندیده
- ۱۹۰..... ۱. اندوه پیامبران برای مردم
- ۱۹۱..... ۲. اندوه و ترس از گناهان
- ۱۹۲..... ۳. غصه رشد و ترقی معنوی
- ۱۹۲..... ۴. غم آخرت
- ۱۹۲..... ۵. غم دوری از امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف
- ۱۹۳..... ۶. محزون بودن در حزن اهل بیت علیهم السلام
- ۴۹۱..... متقین عاری از شر
- ۱۹۴..... شر ذاتی انسان
- ۱۹۴..... بدترین انسان ها شرورترین آنها
- ۱۹۵..... عدم شرارت، شرط اسلام و ایمان
- ۱۹۵..... جایگاه بد افراد شرور

اهل تقوا لاغرا اندامند/ ۱۹۹

- ۱۹۹..... اسباب لاغری اندام
- ۱۹۹..... ۱. روزه و ریاضت های شرعی
- ۲۰۰..... ۲. کم خوری و انفاق طعام

فهرست مطالب

۲۰۱		۳. کثرت تفکر و احساس مسئولیت
۲۰۲		۴. بیداری و تهجد شبانه
۲۰۲		کمی حاجت و قناعت
۲۰۴		مفهوم عفت
۲۰۵		عفت در قرآن
۲۰۶		عفت در روایات
۲۰۶		اهمیت عفت
۲۰۷		عفت و غیرت
۲۰۷		انواع عفت
۲۰۷		۱. عفت جنسی
۲۰۷		۲. عفت در پوشش
۲۰۸		۳. عفت اقتصادی
۲۰۸		۴. عفت در گفتار
۲۰۸		مراتب عفت

شکیبایی اهل تقوا/ ۲۱۱

۲۱۲		صبر در قرآن
۲۱۳		صبر در روایات
۲۱۴		انواع صبر
۲۱۴		۱. صبر بر مکروهات و مصایب
۲۱۵		۲. صبر بر طاعت
۲۱۶		۳. صبر در معصیت
۲۱۶		عوامل و اسباب صبر
۲۱۷		۱. ایمان و اعتقاد به خدا
۲۱۸		۲. توجه به مرگ و معاد
۲۱۹		۳. آگاهی و شناخت
۲۱۹		۴. نماز
۲۲۰		۵. انفاق و صدقه
۲۲۰		۶. اراده و همت والا

فهرست مطالب

دنیا به دنبال متقین/ ۲۲۳

۲۲۴.....	زهد واقعی در کلام امام علی علیه السلام
۲۲۴.....	درک صحیح از دنیا منشأ زهد
۲۲۵.....	تصویر قرآن از حقیقت زندگی دنیا
۲۲۷.....	خدا تنها مشتری واقعی جان ها
۲۲۹.....	حقارت دنیا در برابر عظمت انسان
۲۲۹.....	خطبه شقشقیه در نکوهش دین به دنیا فروشان
۲۲۹.....	حلاوت زهد در دنیا
۲۳۰.....	کلام علی علیه السلام درباره دنیا

شب زنده داری و تدبیر در آیات قرآن/ ۲۳۳

۲۳۴.....	ترغیب قرآن به عبادت شبانه
۲۳۶.....	شب زنده داری شرط تحمل قرآن
۲۳۶.....	اهمیت قرائت قرآن
۲۳۷.....	یاددادن و یادگرفتن قرآن
۲۳۸.....	احترام به قرآن
۲۳۹.....	تفکر در معانی قرآن
۲۴۰.....	تلاوت قرآن
۲۴۰.....	اهمیت تدبیر در قرآن
۲۴۳.....	دردمندی شرط فهم صحیح قرآن

برنامه روزانه پارسایان/ ۲۴۷

۲۴۷.....	حلم عالمانه پارسایان
۲۴۸.....	تعریف حلم و بردباری
۲۴۸.....	اهمیت حلم
۲۴۹.....	علم متقین
۲۴۹.....	برو احسان متقین
۲۵۰.....	خوف از خدای متقین
۲۵۱.....	ناخشنودی متقین به عمل کم
۲۵۱.....	عمل زیاد، بدون عجب

مقدمه

کمتر کسی از مسلمانان را می‌توان یافت که نام بامهابت **نهج البلاغه** را نشنیده باشد. می‌دانید که **نهج البلاغه** کتاب **علی (علیه السلام)** است. سخنان گرم و دل‌نشین مولای متقیان است.

نهج البلاغه آینه‌ای است که به‌خوبی گویندهٔ عالی‌قدر آن را و شخصیت بی‌نظیر او را چنانکه بوده است می‌نمایاند. و ترازویی است که حق و باطل را از هم جدا نموده، وزنه سنگین فضیلت را در کفهٔ آن کاملاً جلوه‌گر می‌سازد.

آری **نهج البلاغه** جلوه‌گاه حق و حقیقت و مرکز تابش انوار درخشان صراحت و صداقت، آزادی و عدالت، شجاعت و شهامت، دانش و فضیلت یعنی بزرگ‌مرد اسلام و جهان امیرالمؤمنین **علی (علیه السلام)** است.

نهج البلاغه سند افتخار هر مسلمان

نهج البلاغه کتاب با عظمتی که سند افتخار هر مسلمان و مایهٔ اعتبار جهان انسانیت است. برای یک فرد مسلمان چه افتخاری از این بزرگ‌تر که گویندهٔ این سخنان نغز و هیجان‌انگیز، پیشوای عالی‌مقام اوست، و برای هر انسانی چه اعتباری از این مهم‌تر که **علی (علیه السلام)** گویندهٔ **نهج البلاغه** با تمام مزایای علمی و عملی که دارد مانند او یک فرد انسان بوده است. انسانی که معنی انسانیت و راه و رسم انسانی را فقط باید از او پرسید، و در وجود بی‌مانند او جستجو کرد و سخنان گهربارش الهام گرفته از کتاب خداست. وی معارف بلند الهی را در قالب کلمات معجزه‌آسایی به نفوس مستعدۀ انسان‌ها عرضه داشته است.

نهج البلاغه منبعی است که الفاظ و کلمات اعجاز‌آمیز و مطالب و مضامین بلند و حقایق متعالی آن در رشته‌های مختلف دینی و علمی و عمیق‌ترین مباحث فلسفی و الهی که برنامه‌ها

مقدمه

و هدایت‌های بنی نظیر اجتماعی و سیاسی، حکومتی و اخلاق، صلح و جنگ که بعد از کلام خدا و گفتار رسول خدا ﷺ مافوق گفتار تمام فلاسفه و هر گوینده‌ای می‌باشد. این چه کتابی است که حقایق و معانی متعالی‌اش تمام نمی‌شود و هر چه بگویند و بنویسند باز هم پیرامون آن ناگفته‌ها بسیار است و در هر دوره و عصر به‌گونه‌ای دیگر جلوه دارد و خردمندان روشن ضمیر و دانشمندان زحمت کشیده را به معانی و حقایق دیگر جلب می‌کند.

نهج البلاغه همچون یک آلبوم جامعی است که دارای سیماهای گوناگون است یک انتخاب‌گر آگاه می‌تواند سیمای واقعی یک انسان کامل را در این آلبوم انتخاب کند. اگر دشمنان آن حضرت معنی بنی‌امیه بخصوص معاویه آن‌همه با آن حضرت دشمنی کردند حتی دستور دادند آن حضرت را در نماز جمعه لعن و سب کنند و فضائلش را کتمان کردند اما **نهج البلاغه** او چهره علی علیه السلام را تا ابواب بلندای آفتاب بلکه بالاتر نشان می‌دهد و این کتاب روز به روز تازه‌تر شده و انسان‌ها را بیشتر به عظمت مقام علی علیه السلام رهنمون می‌سازد. از اهداف اصلی بعثت انبیاء و نزول شرایع الهی این است که آدمی دارای ملکة تقوا شود.

قرآن تقوا را در دو مرتبه نازل و عالی مطرح کرده است. مرتبه نازل آن ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ است یعنی هر کس مکلف است که در حد استطاعت خویش تقوا بورزد و پروای از خدا داشته باشد و از خوف او امری را فرونگذارد و نهی را مرتکب نشود، و مرتبه عالی تقوا همان است که فرمود:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ﴾؛

ای مؤمنان! از خداوند به‌گونه‌ای که شایسته اوست اطاعت کرده، و از محرماتش پرهیزید. میوه‌ای که انسان از شجره شریعت می‌چیند، میوه تقوا است و این شیرین‌ترین و لذیذترین میوه‌ای است که از این درخت می‌توان برگرفت و چه شیرینی و لذتی بالاتر از کرامت در نزد خدا. کرامت آدمی نزد خداوند بستگی به مرتبه تقوای او دارد. شریف‌ترین و کریم‌ترین آدمیان

مقدمه

نزد خداوند کسی است که بالاترین مرتبه تقوا را حائز است. و در این امر مرد و زن تفاوتی ندارند. «أَنْتِي لَا أَضِيعُ عَمَلًا مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى» خداوند عمل هیچ عاملی را ضایع نخواهد کرد، خواه مرد باشد خواه زن.

فرقی که در حقوق یا در تکالیف، بین زن و مرد، کوچک و بزرگ، مریض و سالم، در شریعت اسلام هست، هیچ کدام به معنی تبعیض در ارزش گذاری در نزد خداوند نیست، عملی که از زن خواسته اند باعث تقرب زن و عملی که از مرد خواسته اند مایه تقرب مرد است. هر کسی که تقوای بیشتری دارد، نزد خداوند عزیزتر است و هر کس بی تقواتر است خوارتر **﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾**... در نزد خداوند با میزان تقوا، آدمی را می سنجند نه با موازین اعتباری و قراردادی انسانی.

تقوا به آدمی، بصیرت، شجاعت، و حق طلبی مستمر می بخشد. انسان متقی انسانی است که هم در برابر مصائب، ثابت و صابر است و هم در برابر شکوک و شبهات فکری. هنگامی که مشکلات زندگی بر سر او می بارد، او خویشتن را در راهی بازد و با کمال متانت با مشکلات مواجه می شود.

این کتاب که پیش روی شماست شرح و تفسیر خطبه متقین - همام - نهج البلاغه که پس از این به شرح آن خواهیم پرداخت مشتمل بر غرر معارف دینی و انسانی است و از موارث جمیل و حکیمانه امام پارسایان علی **﴿عَلَيْهِ السَّلَام﴾** است.

این خطبه که به نام خطبه همام معروف شده است، با روایات گوناگون، گاه به اختصار و گاه به تفصیل، در کتب تاریخی و حدیثی نقل شده است. از جمله کسانی که این خطبه را پیش از جمع آوری «نهج البلاغه» در کتاب خود آورده اند شیخ صدوق **﴿رحمته الله﴾** در کتاب «امالی» و ابن شعبه حرانی **﴿رحمته الله﴾** از اعلام قرن چهارم هجری در کتاب «تحف العقول» است. مجموعه حاضر سلسله بحث های خطبه های نماز جمعه شهر دارالمؤمنین شهر

مقدمه

هزارسنگر آمل در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ توسط اینجانب سید جلیل مرتضوی به عنوان امام جمعه آمل تقدیم نمازگزاران شده است سپس با اضافاتی تحت عنوان کتاب «انسان وارسته» شرح و تفسیر خطبه متقین تقدیم خوانندگان محترم می‌گردد. امید است مورد توجه خوانندگان گرامی قرار گیرد و از پیشنهادات خود نویسنده را بهره‌مند فرمایید.

ارادتمند شما

سید جلیل مرتضوی / امام جمعه شهرستان آمل

دی‌ماه ۱۳۹۹ هجری شمسی

www.ketab.ir